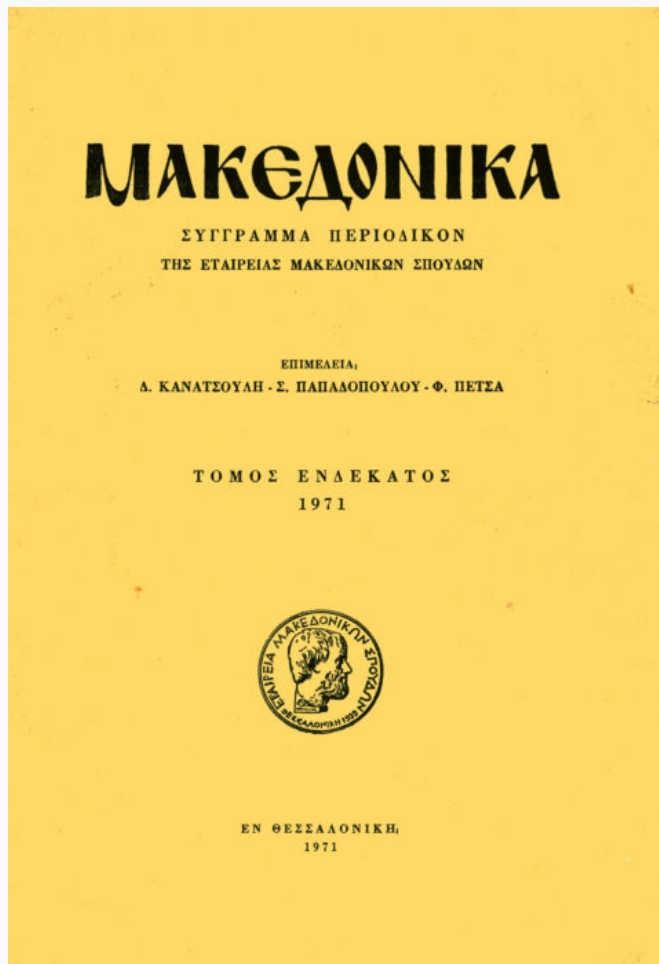

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte

I. K. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.955](https://doi.org/10.12681/makedonika.955)

Copyright © 2015, I. K. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. K. (1971). George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte. *Μακεδονικά*, 11(1), 417–425. <https://doi.org/10.12681/makedonika.955>

George Rosen, Die Balkan Haiduken. Ein Beitrag zur innern Geschichte, Clawentums, I. M. Brodhaus, Leipzig 1878.

Τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐπесе στὰ χέρια μου μία παλιὰ ἐργασία τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέα George Rosen γιὰ τοὺς Σλάβους χαϊδούκους τῶν Βαλκανίων, ἡ ὁποία παρουσιάζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τοὺς Βουλγάρους, γενικὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου. Ἐξ ὅσων γνωρίζω ἡ ἐργασία αὕτη δὲν εἶναι γνωστὴ στοὺς Ἑλληνας ἱστορικοὺς, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀναφέρουν εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν καὶ οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ τῶν Βαλκανίων, οἱ μεταπολεμικῶς ἀσχοληθέντες μὲ αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἐθεώρησα λοιπὸν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ σύντομον περίληψιν τοῦ ἔργου τοῦτου γιὰ νὰ δώσω πληροφορίας στοὺς ἐνδιαφερομένους μὲ τὸ θέμα τῶν κλεφτῶν κυρίως καὶ τῆς ληστείας εἰς τὰ Βαλκάνια ὅπως αὕτη ἐξελίχθηκε μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου.

Ἡ ἐθνογραφικὴ ἱστορία τῶν Βαλκανίων εἶναι πολὺ μπερδεμένη. Ὀνόματα ἀρχαίων λαῶν, τοπωνυμίων, ὁροσειρῶν, ποταμῶν καὶ οἰκισμῶν δὲν ξεχωρίζονται εὐκόλα. Ἡ ἐμφάνισις τῆς ληστείας σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἔχει σχέση μὲ τὴν μετακίνησιν τῶν παλαιῶν λαῶν καὶ οἱ Βέσσοι, πού εἶναι ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, τὸ ἔτος 72 π.Χ. διώχθηκαν ἀπὸ τὸ Ρωμαῖο στρατὸν τοῦ Μ. Λούκουλου καὶ ἐγκατεστάθηκαν νότια τῆς ὁροσειρᾶς, πού ὀνομάζεται Bessica. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ὀράτιο στὸ ἔργον τοῦ «Bello furioso Thracae». Ἀργότερα ὁ Ρωμαῖος ποιητὴς Nolanus τοὺς χαρακτηρίζει σκληροτέρους ἀπὸ τὴν χιόνιν καὶ ὁ Στράβων πού γεννήθηκε στὰ 65 π.Χ. καὶ ζοῦσε ἕως τὰ 23 μ.Χ. τοὺς ἀποκαλεῖ «ληστής», γιατί ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὑπῆρχον πολλοὶ λησταί, ὁ δὲ Ἀπάλας γράφει, ὅτι ὅλες οἱ ἐπαρχίαι ἔτρεμαν σὺν ἄκουσμά τους.

Ἔτσι ἀπὸ παλιά ἀπέκτησαν τὰ Βαλκάνια τοὺς «ληστής» τοὺς πού δὲν κατάρθωσε νὰ ξεριζώσῃ οὔτε τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος στὴν ἀκμὴ τῆς δυνάμεώς του. Οἱ λαοὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ἀλλάξει, τὰ ἔθιμα ὅμως εἶχαν μείνει τὰ ἴδια.

Τὸ Βουλγαρικὸν κράτος τοῦ Μεσαίωνα χάρις τοῦ Δούναβη, πού ἦταν φυσικὸ σύνορον στὰ Βαλκάνια, κατάρθωσε νὰ κυριαρχήσῃ στὸ τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πού ἐπесе στὰ ὄρια του καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ τὴς ληστρικῆς ὁμάδες (Rauberzüge) ἕως σχεδὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰ Βαλκάνια δὲν ἦταν ποτὲ ὁρόσημον καὶ γι' αὐτὸ ἔχαναν τὴν πολιτικὴν σπουδαιότητα οἱ ἐπαναστάτες πού κατοικοῦσαν σ' αὐτά. Οἱ ληστετεῖς δὲν ἀπέκτησαν ἱστορικὸν χαρακτῆρα, καὶ σπάνια ἀναφέρονταν στὴ λογοτεχνία. Αὐτὸ δὲν ἴσχυε μόνο γιὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τουρκικὴν. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Τουρκικοῦ κράτους Busbeque ταξίδεψε ἀνενόχλητα τὸν 16ον αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολιν, μέσα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῶν χαϊδούκων, μεταξὺ Σόφιας-Φιλιππουπόλεως, ὑποθέτομεν ὅτι κάτω ἀπὸ ἰσχυροὺς βασιλεῖς, ὅπως ὁ Σουλεϊμάν Β', περιορίστηκαν οἱ ληστετεῖς.

Τὸν Μάιον τοῦ 1665 ὁ Ἀγγλὸς γραμματεὺς τῆς πρεσβείας Πῶλ Ρικὼ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια παραμονῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστρέφοντας μέσῳ Βελιγραδίου καὶ Βιέννης στὴν πατρίδα του, ἔκανε τὸν ἴδιον δρόμον μὲ τὸν Busbeque. Ὁ ἴδιος ἔγραψε στὸ ἔργον τοῦ «Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας»: «Πῆγα στὴ Σόφια περνώντας ἀπὸ τὴς τοποθεσίας τοῦ Αἵμου πού οἱ Τούρκοι ὀνομάζουν Derwend Kapysi (Πύλη τῶν Στανῶν). Ὁ ἀνήφορος εἶναι ἀπτόμοος καὶ προσοδοφόρος γιὰ τοὺς ληστής πού ἔχουν ἐκεῖ σπηλιὰς καὶ ἄλλου εἶδους καταφύγια. Στὴν κορυφὴ βρίσκειται ἓνα βουλγαρικὸ χωριό, ὅπου οἱ γυναῖκες μιλοῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα μὲ τοὺς ξένους, ἐνῶ οἱ ἄντρες φροντίζουν γιὰ τὰ χωράφια καὶ τὰ ζῶα ἢ κρύβονται ἀπὸ φόβον τῶν Τούρκων, καὶ πού εἶναι τὸ μόνο μέρος πού μποροῦν νὰ διανυκτερεύουν. Ἀπὸ τὴν ἄλλην μερίαν τοῦ βουνοῦ κατηγορίζοντας περνᾷ κανεῖς μέσα ἀπὸ ἓνα στενὸ μονοπάτι ἀνάμεσα σὲ βουνὰ καὶ σὲ δάση. Αὐτὸ τὸ μέρος τὸ ἐπισκέπτονται οἱ χαϊδούκοι ἀπὸ ἐπὰν πόλεις τῆς Μολδαβίας,

Ουγγαρίας και άλλων χωρών, και από εκεί επιτίθενται στα караβάνια και κατακυλοῦν βράχους για να κάνουν μεγάλη φασαρία, σάν να είναι σφαίρες από κανόνια. Όπως μου έχουν πει, σ' ένα τέτοιο Δερβένι 18 ληστές έχουν ληστεύει πάνω από τριακόσιους εμπόρους».

Βλέπουμε λοιπόν πώς ήταν οργανωμένες σέ γενικές γραμμές οι συμμορίες στη βόρεια Βαλκανική Χερσόνησο. Άλλά ό Άγγλος ταξιδιώτης δέν αναφέρει καθόλου τά βουλγαρικά έθνη. Παίρνει άραγε από βουλγαρική πηγή αυτό πού γράφει; Υποθέτουμε ότι τά κάτω του Δουνάβεως έθνη είναι Βούλγαροι πού κάτω από την προστασία της τουρκικής κυριαρχίας πέρασαν τό ποτάμι κατά χιλιάδες μέ τά κοπάδια τους.

Ή λέξη χαϊδούκος (στούς Τούρκους χαϊντούτ, Βουλγάρους χαϊντούτιν) χαϊδούκος = σερβικός τύπος) έχει ουγγρική καταγωγή¹. Στούς παλαιότερους Τούρκους ιστορικούς σημαίνει τό ουγγρικό πεζικό και συναντάται μαζί μέ την ουγγρική λέξη katana (haidud και katana = πεζικό και ιππικό). Ό Busbeque όμως δέν αναφέρει τί έμαθε για τούς Ούγγρους «χαϊδόνες», βοσκούς-πολεμιστάς και συγχρόνως ληστές.

Οί χαϊδόνες ήταν όπλισμένοι βοσκοί Ούγγροι, πού συνέχιζαν μέ τη μορφή ληστείας τόν πόλεμο κατά των Τούρκων στίς τουρκοκρατούμενες περιοχές της χώρας τους.

Ήπειδη ό Τούρκος έβλεπαν ότι οι ίδιοι λησται ύπήρχαν και στά Βαλκάνια έδωσαν και στούς ληστές της Βουλγαρίας τό ουγγρικό όνομα. Οί χαϊδούκοι για αιδνες έμειναν οι ίδιοι. Περιώρισαν την καλλιέργεια της γής και την βιοτεχνία στίς περιοχές όπου δρούσαν, λυμαίνονταν τό έσωτερικό έμπόριο, κρατούσαν τόν πληθυσμό της όροσειράς σέ χαμηλό επίπεδο, άποξένωναν τούς βόρειους Βουλγάρους από τούς νότιους.

Οί Βούλγαροι πού πάντα έμεναν πίσω στην τέχνη, την βιομηχανία, και τόν πολιτισμό, δέν ενδιαφέρονταν για την πολιτισμένη Εύρώπη. Είναι ή πιό άσημη από τις σλαβικές φυλές. Οι συγγραφείς άνεδείχθησαν από τόν λαό, γιατί οι ίδιοι φρόντιζαν να μένουν στην άφάνεια.

Δύο Άγγλοι, οι Saint-Clair και Ch. Brophy, έζησαν για επαγγελματικούς λόγους 3 χρόνια στη Βουλγαρία στην περιοχή της Βάρνας. Άν και κρατήθηκαν μακριά από επιδράσεις, όμως δεσμεύθηκαν από κάποια συμπάθεια για τό τουρκικό στοιχείο και κάποια αντίπαθεια για τούς Βουλγάρους. Είς τό έργο τους «Διαμονή στη Βουλγαρία» βρίσκουμε άξιοσημείωτες παρατηρήσεις. Δίδουν μεγάλη σημασία στίς συμμορίες και τούς αφιερώνουν μεγάλο μέρος του έργου τους (ένα κεφάλαιο μέ τίτλο «Ληστεία στα Βαλκάνια»). Οί παρακάτω πληροφορίες είναι από τό βιβλίο τους: «Υπάρχουν τρία είδη ληστών στη Βουλγαρία:

1. Οί τσελεμπή των Βαλκανίων, Balcan-Tschelebi ή Elden vom Walde-ευγενείς του δάσους.

2. Οί χιρσιζ ή συνηθισμένοι λησται του δρόμου.

3. Οί χαϊδούκοι ή πανελεύθεροι Τούρκοι δολοφόνοι (Vogelfreien).

Οί πρώτοι είναι όλίγοι, άπόγονοι παλαιών οικογενειών πού καταδιώκονται από τούς Τούρκους για κάτι πού έκαναν και για να σωθούν τρέχουν στο δάσος. Ή ζωή τους εκεί, παρά τούς κινδύνους, είναι ευχάριστη, ληστεύουν μόνο Άρμένιους ή Έλληνας πού πάνε από τη Βάρνα στην Άδριανούπολη κι έχουν μαζί τους χρήματα. Σε κάποιο στενό άπ' όπου περνά ό δρόμος, ξεπετιέται ξαφνικά ό τσελεμπής των Βαλκανίων και φωνάζει: Dür' wer para! (Σταμάτα, δώσε τά λεφτά σου). Έξ άλλου καλύτερα είναι να γλυτώσης τη ζωή σου και άς χάσης τά λεφτά σου. Πολλοί άφοβ ληστευθούν, άν έχουν μαζί τους άστυνομική συνοδεία, πυροβολούν στον άέρα και συνεχίζουν τό δρόμο τους για τη Βάρνα κι όταν φτάσουν εκεί, αναφέρουν ότι συνάντησαν ληστές και σκότωσαν πολλούς άπ' αυτούς

1. Σημ.: Όπως έγραφα στην εργασία μου, Άρματολοι και κλέφτες εις την Μακεδονίαν, έκδοσις β', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 32 ύποσ. 2, ή λέξις έχει άραβική προέλευση.

καί ἔσωσαν μετὰ βίας τῇ ζωῇ τους. Τὸ θῦμα συνεχίζει τὸ ταξίδι εὐχαριστημένο ποὺ ἔσωσε τὴ ζωὴ του, χωρὶς νὰ παραπονεθῇ ὁμως, γιατί ξέρεي ὅτι οἱ ληστὰι μπορεῖ νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν.

Οἱ τσελεμπήδες τοῦ δάσους δὲν εἶναι κοινοὶ ληστὰι, μοιάζουν τοὺς περιπλανώμενους ἱππῶτας τοῦ μυθιστορήματος. Εἶναι πάντα ἐτοιμοὶ νὰ ἐξασκῇσουν μὲ ἀγρία ἐτοιμότητα τὴν δικαιοσύνη καθὼς καὶ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀδικημένο. Ποτὲ δὲν πυροβολοῦν πρῶτοι καὶ γενικά οἱ φόνοι εἶναι ἐλάχιστοι. "Ὅταν περάσῃ καιρὸς καὶ ξεχασθῇ ἡ ὑπόθεσις των, ξαναγυρνοῦν στὰ χωριά τους καὶ γίνονται ἐργατικά μέλη τῆς κοινωνίας τους καὶ δείχνουν τὴν ἴδια τιμιότητα μὲ τοὺς περισσοτέρους μοαμεθανοὺς χωρικοὺς. Γνωρίζω πολλοὺς Τούρκους ποὺ ὑπῆρξαν τσελεμπήδες τοῦ δάσους, κι ἄλλους ποὺ εἶναι τώρα. "Ὅποιος θέλει νὰ κάνῃ τὴν ἴδια προσπάθεια μὲ ἓνα Ἑλληνα ἔμπορο ἢ Βούλγαρο χωρικό δὲν μπορεῖ. Θὰ ἀπορῇ κανεὶς ποὺ μιλάμε γιὰ τοὺς ληστὰς ἀπολογητικά ἢ ἐπαινετικά, ὅταν ὁμως συγκρίνῃ κανεὶς τοὺς τσελεμπήδες τῶν Βαλκανίων μὲ τὶς ἄλλες κατηγορίες ληστῶν, αὐτοὶ φαίνονται ἄγιοι.

Ἡ δευτέρα κατηγορία οἱ χιρσίτζ ἢ ληστὰι τοῦ δρόμου εἶναι ἡ μεγαλύτερη πληγὴ τῆς χώρας. "Ὁ χιρσίτζ εἶναι ραγιάς κατὰ κανόνα ποὺ ἀλλάξε τὸ βαπτιστικὸ χριστιανικὸ ὄνομα σὲ μοαμεθανικὸ, φορᾷ χοντρὸ τουρμπάνι στὸ κεφάλι του ἀντὶ τοῦ καπέλλου τῶν Βουλγάρων χωρικῶν καὶ περνᾷ γιὰ Τούρκος. "Ὅταν εἶναι ἡ συγκομιδὴ κακὴ καὶ οἱ φόροι πιεστικοὶ πηγαίνει στὰ χριστιανικὰ χωριά, κλέβει ἄλογα, πρόβατα, πιάνει ταξιδιώτες, ἀπάγει χωριατόπαιδα στὰ βουνὰ καὶ ζητᾷ λύτρα. Μόλις ἀντιληφθῇ τὸ πλησίασμα τοῦ θύματός του, στήνει τὸ δῆλο του ἔτσι, ὥστε νὰ ἔχη στόχο τὸν δρόμο ποὺ θὰ περάσῃ ὁ ταξιδιώτης καὶ πυροβολεῖ χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ σώσῃ τὴ ζωὴ του δίνοντας μόνος του τὰ χρήματά του. "Αν ἐπιτύχῃ τὸν στόχο κλέβει τὰ πάντα, θάπτει τὸ πτώμα μακριὰ στὸ δάσος καὶ πηγαίνει στὸ πλησιέστερο χωριὸ γιὰ νὰ μεθύσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του. "Ἰσως τὸ θῦμα νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριὸ ποὺ ἐπισκέπτονται γιὰ νὰ γλεντήσουν οἱ δολοφόνοι. "Ὁ χωρικό τοὶ καταλαβαίνουν, χωρὶς ὁμως νὰ μποροῦν νὰ κάνουν τίποτα. Δὲν ὑπάρχει κανένα χωριὸ ραγιάδων στὴ Βουλγαρία, στὸ ὁποῖο μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους νὰ μὴν ὑπῆρξαν ληστὰι, ἔτσι, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ πάντα κάποια ἀπειλή. Γι' αὐτὸ τοὺς ἀφήνουν ἡσυχους. Στὴν ἀρχὴ ἐκλεβε ὁ χιρσίτζ μόνο ζῶα, μὰ σιγὰ σιγὰ ἐξάπλωσε τὴ δραστηριότητά του καὶ σὲ δολοφονίες. Εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ καταπολέμηση αὐτῆς τῆς κατηγορίας τῶν ληστῶν γιατί κάθε χωριὸ ραγιάδων γίνεται μὲ τὴ θέλησή του ἢ ὄχι συνεργὸς τῶν ληστῶν. "Ενας χωροφύλακας μοῦ εἶπε: «τί μπορούμε νὰ κάνουμε; οἱ χωρικοὶ τοὺς πληροφοροῦν γιὰ ὅλες τὶς κινήσεις μας καὶ τοὺς πηγαίνουν τρόφιμα». "Ἔτσι κάνουν τὰ στραβὰ μάτια γιατί ἂν συλλάβουν ἓναν χωρικό συνεργό, θὰ βρεθῇ ἄλλως νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ. "Ὁ χωροφύλακας δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβῃ κανένα, γιατί θὰ ξεσηκωθῇ τὸ χωριὸ κι αὐτὸν δὲν θὰ βρεθῇ κανεὶς νὰ τὸν προτατεύσῃ. Μόνο ἂν ὑπῆρχε στὸ χωριὸ ὀργάνωσις γιὰ τὴν προστασία τοῦ χωροφύλακα θὰ τὸ ἔκανε.

Ὑπάρχουν καὶ χιρσίτζ ποὺ περιορίζουν τὶς ληστείες τους στὰ ἄλογα, στὰ παιδιά, στὰ πρόβατα, χωρὶς νὰ τολμοῦν νὰ πειράξουν τοὺς ταξιδιώτες. Δὲν βρίσκεται καμιὰ οἰκογένεια ραγιάδων μέλος τῆς ὁποίας νὰ μὴν ἔχῃ κλέψῃ ζωντανὰ κι αὐτὸ ἐξηγεῖται ἀπλούςτατα. Εἶναι «βουλγαρικὴ δικαιοσύνη»: κάποιος μοῦ ἐκλεψε τὰ βόδια μου κι ἐγὼ θὰ κλέψω ἀπὸ κάποιον ἄλλο. "Αν τοὺ κλέψουν δύο, πάει στὸ γειτονικὸ χωριὸ καὶ κλέβει τέσσαρα.

Ἡ τρίτη κατηγορία εἶναι ὁ χαϊδοῦκος ἢ ἐλεύθερος σάν πουλί. Ξεχωρίζει ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο κατηγορίες γιατί δὲν ἔχει κανένα φίλο ἔξω ἀπὸ τὴ συμμορία του· αὐτὸ τοῦ προσφέρει διπλὴ ἀσφάλεια μὲ τὴν ἀκαταστασία τοῦ ἀστυνομικοῦ συστήματος τῆς Τουρκίας καὶ μὲ τὸν φόβο ποὺ ἐμπνέει. Περιορίζεται σπάνια σὲ ἀπλὴ ληστεία καὶ σκοτώνει ἀπὸ καθαρὴ εὐχαρίστηση. Μὲ ἓνα-δύο χρόνια ἀνενόχλητης δράσεως ἀποκτᾷ τὴν δύναμη τοῦ

ἄτρωτου καὶ οἱ χωρικοί, πού εὐχαρίστως θὰ τὸν παρέδιδαν στοὺς Τούρκους, φοβούνται τώρα τὴν ἐκδίκηση.

Ἕνας γνωστός ληστής χαϊδούκος ἦταν ὁ Kara-Kostia ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ Ἄκ-Ντερέ στὴ Ρούμελη, κοντὰ στὸ Cap-Emireh. Αὐτὸς ἔδρασε μόνος ἢ μὲ μιὰ συμμορία ἀπὸ τρεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ ἦταν ὁ τρόμος τῆς ἐπαρχίας. Εἶχε ὀργανώσει ἕνα σύστημα μὲ ὑποκατάστατα ἀλόγων (Ersatz) καὶ τὴ μιὰ στιγμὴ βρισκόταν ἐδῶ, τὴν ἄλλη ἐκεῖ. Δὲν τοῦ ἔφτανε νὰ σκοτώνῃ τὰ θύματά του, ἀλλὰ τὰ βασάνιζε κιόλας κατὰ τρόπο πού δὲν ἔφτανε οὔτε τὴν βαρβαρότητα τῶν συμμοριτῶν τῆς Νότιας Ἰταλίας. Ἐτσι πρόσφερε ἡ κυβέρνηση μεγάλῃ ἀμοιβῇ γιὰ τὸ κεφάλι του.

Ἀποφάσισε λοιπὸν ἕνας Τούρκος, ὁ Χασάν ἀπὸ τὸ Οὐματζίνα (;) νὰ ξεκαθαρίσῃ τὴ χώρα ἀπ' αὐτὸ τὸ κακὸ, νὰ σκοτώσῃ τοὺς χαϊδούκους καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὶς συμμορίες τους. Στὰ νεῖατά του ὑπῆρξε κι αὐτὸς σφελεμπῆς τῶν Βαλκανίων.

Ἄλλῃ μιᾷ ἱστορίᾳ γιὰ τοὺς χαϊδούκους μᾶς διηγήθηκε πρὶν λίγες μέρες ἕνας κατόικος τοῦ χωριοῦ Γιαζιμπάτς πού ὑπῆρξε μάρτυρας μιᾶς τραγωδίας. Ἕνας Ἑλληνο-Βούλγαρος, ὁ Στηρίων, ἀπὸ τὸ Ἄκ-Ντερέ, γυρνοῦσε μὲ μιὰ συμμορία ἀπὸ 30-40 ληστὰς καὶ ληστεύε καὶ σκότωνε. Τελικὰ πῆθανε ἐξ αἰτίας ἐνὸς καυγᾶ του μὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς συντρόφους του. Ὁ παλιότερός του φίλος, ὁ νέγρος Ἀμπντουλάχ, δὲν ἐκδίκηθηκε. Οἱ λησταὶ ἦταν στὸ χωριὸ Κουρούκιοῖ (τότε ἄντρο ληστῶν καὶ τώρα μιὰ ἐργατικὴ ἀποικία περιπλανώμενων Τατάρων) κοντὰ στὸ Ἄκ-Ντερέ καὶ περικυκλώθηκαν ἀπὸ στρατιῶτες πού τελικὰ τοὺς σκότωσαν ὅλους. Τοὺς εἶχε προδώσει ὁ Ἀμπντουλάχ. Μόνο ὁ Στηρίων ἐπέζησε καὶ καθὼς σηκώθηκε πληγωμένος, ὁ προδότης του σήκωσε τὸ πιστόλι νὰ τὸν χτυπήσῃ: «Χτύπα», φώναξε ὁ Στηρίων. «Δὲν μπορῶ, ἀπάντησε ὁ Νέγρος, «κάποτε εἶμαστε φίλοι». «Τότε θὰ σκοτωθῶ μόνος μου», εἶπε ὁ πρῶτος. Ἄρχισε τότε ὁ Στηρίων νὰ τραγουδᾷ, πῶς μὲ τὸν προδότη του βρίσκονταν μαζί σὲ εὐτυχισμένες στιγμές, κι ὁ νέγρος σκέπασε τὸ πρόσωπό του κι ἄρχισε νὰ κλαίῃ καὶ ὁ Στηρίων τὸν σκότωσε καὶ πῆθανε ὁ ἴδιος.

Ἡ διαφορά ἀνάμεσα στοὺς σφελεμπῆς τῶν Βαλκανίων καὶ τοὺς χαϊδούκους φαίνεται ἀπὸ τὴ συζήτηση πού εἰχαμε μὲ τὸν Χαλίλ, ἕνα μωαμεθανὸ σφελεμπῆ τοῦ δάσους. Τὸν ρωτήσαμε γιὰ τὸν Στηρίωνα. Εἶπε ὅτι ἀπέφευγε τοὺς Τούρκους ὅταν ζοῦσε, γιατί ἤξερε ὅτι κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς μπορούσε νὰ τὸν σκοτώσῃ. «Δηλαδή», ρωτήσαμε, «δὲν εἶναι σφελεμπῆς». Ἐμεινε ἐμβρόντητος καὶ ἀπήντησε ὅτι ἕνας σφελεμπῆς δὲν κλέβει τὰ πτώματα, οὔτε σκοτώνει γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τῶν δύο Ἀγγλων.

Ὁ Βούλγαρος Παναγιώτ Χίτωφ (Panajot Hitow) ἀπὸ τὸ 1858 καὶ ἐπὶ 10 χρόνια διασχίζει τὰ Βαλκάνια σὰν βοϊβόδας¹, ἀρχηγὸς μιᾶς συμμορίας χαϊδούκων, καὶ ὡς τώρα εἶναι ὁ μοναδικὸς ἐκ τῶν ὁμοίων του. Εἶναι ὁ μόνος πού ἀνέδειξε τὴ συγγραφικὴ τέχνη καὶ περιέγραψε σὲ ἕνα βιβλίον πού ἐξέδωσε στὸ Βουκουρέστι τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα τὴ ζωὴ του καὶ μιὰ σειρά σημειώσεις γιὰ τὴ ζωὴ ἄλλων βοϊβόδων. Ὁ Παναγιώτ δὲν ἔδωσε μιὰ συστηματικὴ μελέτη γιὰ τοὺς χαϊδούκους, ὅπως οἱ δύο Ἀγγλοι, ἀλλὰ διηγήθηκε μόνον αὐτὰ πού εἶχε ὁ ἴδιος. Λέγει ὁ Παναγιώτ ὅτι ὁ Τούρκος ποτὲ δὲν ληστεῖ ἕναν ἄλλον Τούρκον ἢ μωαμεθανὸν ἔτσι, ὥστε ἕνας ἀπὸ τοὺς λόγους πού οἱ Βούλγαροι λησταὶ καὶ ταξιῶτες λένε ὅτι εἶναι Τούρκοι, γιατί ἔτσι νιώθουν ἐξασφαλισμένοι ἀπέναντι στὶς τουρκικὲς συμμορίες. Ὁ Βούλγαρος, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Παναγιώτ, εἶναι ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια πολὺ λιγώτερο ἀκριβής. Δίκαια λοιπὸν δὲν τὸν παίρνει ὁ γνήσιος χαϊδούκος στὴν κοινωνία του, γιατί ἐνῶ ἡ ὀνομασία χαϊδούκος γιὰ τοὺς Τούρκους προκαλεῖ ἐντροπὴν, γιὰ

1. Σμ.: Τὸ ὄνομα Παναγιώτ = Παναγιώτης δὲν εἶναι βουλγαρικὸ ἢ σλαβικὸ γενικότερα. Ἰσως νὰ εἶναι ἐκσλαβισθεὶς Ἑλλῆν ἢ Βλάχος τῶν βαλκανικῶν βουνῶν. Πάντως πρόκειται περὶ ὀνομαστοῦ χαϊδούκου τῶν Βαλκανίων.

τὸν Παναγιώτ ἀποτελεῖ τίτλον τιμῆς, ποὺ ὁμως δὲν ἀξίζει γι' αὐτὸν ποὺ ληστεύει τοὺς ὁμοϊδεάτας καὶ συμπατριῶτες του. Τὴν διαφορὰ τῶν ληστῶν τῶν δύο ἔθνοτῶν δείχνουν καὶ τὰ ἐξῆς: ὁ Παναγιώτ ὁ ἴδιος δὲν ὑποστηρίζει τὴν στάση τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ ἀπέναντι στοὺς χαϊδούκους, θεωρεῖ τοὺς τσορματζήδες καὶ τοὺς πνευματικούς, ἀντεθνικούς καὶ τὰ κλοπιμαῖα δὲν ἐπιστρέφονται ὅταν ἀνακαλυφθῇ ὅτι τὸ ἐμπορικὸ καραβάνι ποὺ ληστεύθηκε ἦταν βουλγαρικό μεταμφιεσμένο σὲ τουρκικό. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πόσες πολλὰ καὶ φοβερὲς ληστείες συμβαίνουν στὴν Ἀνατολή. Παρ' ὅλο ποὺ τὴν πίστη, ἐμπιστοσύνη καὶ κάθε ἀνώτερο συναίσθημα τὸ κοροϊδεύουν, ὁ Ἀνατολίτης χτυπᾷ μόνο πρὸς ὀρισμένες κατευθύνσεις. Μὲ κάποια ἀπλοϊκότητα, ὅπως σφάζει ὁ χασάπης τὸ ζῶο, σφάζει κι αὐτὸς τὸς ἄλλοθρήσκους, ἄλλοθενεῖς συμπολίτες του χωρὶς κἄν νὰ βασίζεται σὲ θρησκευτικὴ δικαιοσύνη. Ὁ Παναγιώτ παρουσιάζει τοὺς φόνους-ληστείες του σὰν δίκαια τιμωρία γιὰ κακὲς πράξεις τῶν Τούρκων καὶ γιὰ τὶς κλοπὲς ἐνὸς ἰσχυρίζεται ὁ Παναγιώτ ὅτι μπορεῖ νὰ πάρῃ ἐκδίκηση γιὰ ὅλο τὸ ἔθνος. Ὁ Παναγιώτ ἔμοιαζε μὲ ἕναν τσελεμπὴ τῶν Βαλκανίων, ποὺ ὅταν σταματοῦσε τὶς ληστείες του, μπορούσε νὰ κυκλοφορῇ ἐλεύθερα ἀνάμεσα στοὺς συμπολίτες του.

Τὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν χιρσιζ καὶ τῶν χαϊδούκων τὴν ἔδειξαν οἱ δύο Ἀγγλοι λιγώτερο ἔντον. Ὁ χαϊδούκος ἦταν ὁ πιὸ διψασμένος γιὰ αἷμα ἀπὸ τοὺς δύο. Στὴν πραγματικότητα ὁ χιρσιζ εἶναι ὁ κοινὸς ληστὴς κάθε χώρας, ὁ χαϊδούκος ὁμως εἶναι ὁ ἰδιῶς ἀντάρτης τῶν Βαλκανίων, ποὺ ἀσκεῖ τὸ ἐπάγγελμα του σὰν ἐθνικὴ ὑπόθεση καὶ σύμφωνα μὲ μερικοὺς κανόνες ποὺ τοῦ ἔχουν μεταδοθῇ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους. Ὁ χιρσιζ μοιάζει τὸν Εὐρωπαϊὸ γκάουνερ (κλέφτης-ἀπατεῶνα) καὶ δὲν συνδέεται μὲ καμιά τάξη γιὰ τὴ δράση του. Ὁ χριστιανὸς χιρσιζ, ποὺ τριγυρνᾷ ντυμένος σὰν Τούρκος καὶ ἐμφανίζεται στοὺς Τούρκους σὰν Βούλγαρος καὶ στοὺς Βουλγάρους σὰν Τούρκος, σχηματίζει τὴν κατὰ παράδοση βαθύτερη ἔννοια τοῦ κλέφτη τῶν Βαλκανίων, εἶναι ὁ γνήσιος Κοκοσάρ, γιὰ τὸν ὁποῖο, κατὰ τὸν Παναγιώτ, ντρέπεται ὁ χαϊδούκος.

Ἡ γνώμη τῶν δύο Ἀγγλων εἶναι πολὺ ἀπόλυτη. Δὲν εἶναι σπάνιες οἱ τουρκικὲς καὶ τσιτὰκ (μωαμεθανο-βουλγαρικὲς) συμμορίες ποὺ πολλὰς φορὲς εὐνοοῦν τοὺς ὁμοθρήσκους τοὺς. Ὁ Τούρκος, ὅσο σὰν κλέφτης κατέχεται ἀπὸ ὀρισμένο ἀριστοκρατικὸ συναίσθημα, τόσο δὲν θέλει νὰ στηρίζεται σὲ ἐξωτερικὲς καταστάσεις γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ του. Ὅπως οἱ διὸ Ἀγγλοι, συμφωνοῦμε κι ἐμεῖς ὅτι οἱ χαρακτηρισμοί, ληστὰι τοῦ δρόμου καὶ παράνομοι (outlaw) γιὰ τοὺς χιρσιζ καὶ τοὺς χαϊδούκους ἀντιστοίχως, εἶναι πολὺ κατάλληλοι. Ὁ χαϊδούκος ἐκτὸς ἀπὸ ληστὴς τοῦ δρόμου ἔχει καὶ τὸ ἐξῆς ἰδιῶς γνώρισμα: ἐξ αἰτίας κάποιας μεγάλης παρανομίας ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ξαναγυρῇ σπίτι του, δὲν ἔχει πιά καμιά πατρίδα. Ὁ χιρσιζ ἔχει καὶ φίλους ποὺ πολλὰς φορὲς τὸν βοηθοῦν. Ὁ χαϊδούκος εἶναι καταδικασμένος ἀπὸ τὴν ἀρχή. Ὁ χιρσιζ χάρις στὴν φροντίδα τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς τουρκικῆς δικαιοσύνης καὶ χάρις στὸν φόβο τῶν ἀδικημένων νὰ τὸν κατηγορήσουν, μένει συχνά ὅλη τὴ ζωὴ του ἀτιμώρητος καὶ σὲ περίπτωσι καταγγελίας μὲ τὴ δυνάμη του ἐξαλείφει κάθε ἀπειλὴ τιμωρίας. Ὁ χαϊδούκος ἀντιθέτως ἔχει πίσω του τὴ φωτιά, ἀνήκει στὴ δικαιοδοσία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς συμμορίας νὰ καταδικασθῇ σὲ θάνατο ἢ νὰ σταλῇ πίσω στὴν πατρίδα του. Οἱ χαϊδούκοι αἰσθάνονται ἐπαναστάται κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ σχηματίζουν συμμορίες. Ἀπὸ πληροφορίας ποὺ δίνει ὁ Παναγιώτ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῶν χαϊδούκων μαθαίνομε γιὰ τὴν ὁργάνωσή τους. Γιὰ νὰ σ' ἐμπιστευθῶν σὰν μέλος τῆς ὁμάδος πρέπει νὰ εἶσαι συγγενὴς ἢ προσωπικῶς γνώριμος. Συχνὰ μερικοὶ νέοι ἄνδρες ἔρχονται κοντὰ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο μέσῳ μιᾶς ὁργανώσεως τῶν Νοτίων Σλάβων.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νέους ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ στὸν κύκλο τῶν γνωστῶν του. Τὰ μέλη πρέπει νὰ συνηθίσουν στὴν ζέστη, στὸ ψῆχος, στὴν πείνα, στὴν δίψα, σὲ μακρινὲς πορεῖες στὰ βουνά, στὸν πόνο. Μεγάλος ἀριθμὸς τῶν μελῶν μιᾶς συμμορίας εἶναι βο-

σκοί, πού τούς άρέσει όμως περισσότερο ή περιπετειώδης ζωή του ληστού από τή μονότονη άπασχόληση μέ τά κοπάδια.

Μόλις μαζευτή ή συμμορία εκλέγουν ένα άρχηγό κι έναν ύπαρχηγό και μοιράζονν τά όπλα. 'Ο άρχηγός έχει τόν τίτλο του βοϊβόδα, ή και starí-βοϊβόδα. 'Ο δεύτερος έπικεφαλής είναι ό μπαϊρακτάρης πού κρατεί τή σημαία τής συμμορίας κι όταν λείπη ό άρχηγός άναλαμβάνει τήν διοίκηση. 'Η έκλογή του άρχηγού είναι τελείως έλεύθερη και τό γεγονός ότι έχει συγκεντρώσει τούς περισσότερους συντρόφους του, δέν σημαίνει ότι θά πάρη και τό άξίωμα του βοϊβόδα. Δίκαια τό άξίωμα αυτό τό παίρνει αυτός στόν όποϊον έχει μεγαλύτερη έμπιστοσύνη γιά τό θάρρος του.

Τό άξίωμα του βοϊβόδα είναι δύσκολον γιατί έχει όλη τήν ευθύνη. Πρέπει νά προετοιμάξη τίς καθημερινές επιχειρήσεις γιά τόν έπιούσιο και νά φροντίξη γιά τήν ασφάλεια τής ομάδος. Κύριο φαγητό είναι τό ψωμοτύρι. Τό ψωμί τό κάνουν μόνοι τους αγοράζοντας ή κλέβοντας άλεύρι από τά γειτονικά χωριά. Γιά μεγαλύτερη παραμονή τό ύπαιθρο χρησιμοποιον και παστό προβατίσιο κρέας, πού άν και κρύο, τό τρώνε στήν άνατολή γιατί διατηρείται περισσότερο. Πίνουν πολλή κρασί πού παράγει σέ μεγάλες ποσότητες ή Βουλγαρία. 'Η μαστρία του βοϊβόδα φαίνεται από τήν έκλογή του τόπου διαμονής. Συνήθως διαλέγουν κάποιον στρατιωτικό δρόμο άπαραίτητο γιά τόν έμπορικό κόσμο άλλα και όχι πολυσύχναστο. Γιά νά άποκτήσουν τά άπαραίτητα μέσα διατροφής και νά πληροφορηθον γιά τίς κινήσεις των ταξιδιωτών, πρέπει νά βρουν προσεκτικά διαλεγμένες τοποθεσίες κοντά στά χωριά πού νά τούς προσφέρουν ασφάλεια, καταφύγιο και μέρη όπου νά μπορούν νά παραπλανήσουν αυτούς πού τυχόν θά τούς κυνηγήσουν. 'Από τό καλοκαίρι άκόμη σκέπτεται ό βοϊβόδας γιά τό ξεχειμώνιασμα τής συμμορίας.

'Όταν τό καλοκαίρι δέν κερδίσουν τίποτα ή χάσουν από άτυχία αυτό πού κέρδισαν, ξεχειμωνιάζει ή συμμορία στά βουνά, άλλως κατεβαίνει στά χωριά. Στήν πρώτη περίπτωση βρίσκον κάποια φυσικά σπηλιά ή, έπειδή τά Βαλκάνια έχουν λίγες σπηλιές, χτίζουν καλύβες μέ κλαδιά δένδρων. Τότε βέβαια οί συνθήκες είναι πολύ άσχημες. Στόν Παναγιώτ έτυχε 2 φορές νά περάση έτσι τόν χειμώνα. 'Η άρχή του χειμώνα και του καλοκαιριού στά Βαλκάνια ρυθμίζονται από τά κοπάδια (πότε κατεβαίνουν και πότε ανεβαίνουν στό βουνό).

Σάν άρχή τής άνοιξέως είναι ή 25η Μαρτίου, έορτή τής Παναγίας, άλλα τό βουνό μένει άδειο ώσπου νά έρθουν οί βοσκοί μέ τά κοπάδια τους. 'Ο καθένας πού έρχεται στόν συμμορία έχει δικό του όπλο, όσοι όμως βοσκοί δέν έχουν, τούς δίνει ό βοϊβόδας. Τά πολεμοφόδια τό δίνει πάντα ό βοϊβόδας. 'Όσα όπλα δέν χρειάζονται τά θάτουν στά βουνά· τό ίδιο κάνουν τό φθινόπωρο πού άποσύρεται ή συμμορία στά χειμαδιά της. 'Η άνασυγκρότηση και ό έπανεξοπλισμός τής συμμορίας τήν άνοιξη πανηγυρίζεται σάν γιορτή. Οί χαιδουκοί ύπολογίζουν πολλή στήν άγογή μεταχείριση των όπλων και γι' αυτό δέν φέρνουν μαζί τούς τίς παλάσκες.

Τά καθήκοντα του μπαϊρακτάρη είναι δύσκολο νά τά προσδιορίσουμε. 'Εκτός από σηματοφόρος στέκεται βοηθός πάντα στό πλευρό του βοϊβόδα και άντικαθιστά αυτόν κατά τήν άπουσία του. Στίς επιχειρήσεις, όπως μάς διηγείται ό Παναγιώτ, τό ένα τέταρτο από τά λάφυρα λαμβάνει ό χαιδουκος, τό $\frac{1}{4}$ ό μπαϊρακτάρης και $\frac{1}{2}$ ό βοϊβόδας. Στίς μόνιμες συμμορίες ό βοϊβόδας παίρνει τά μισά από τά λάφυρα γιατί αυτός συντηρεί και έξοπλίζει τήν συμμορία.

'Όσο καιρό χαμογελά ή τύχη στήν συμμορία, όλοι είναι ίκανοποιημένοι. Μιά φορά όμως άν πάη άσχημα μία επιχείρηση, ή έγκαταλείψη ή διοίκηση τής έπαρχίας τήν συνήθη άπάθεια της, άκολουθούν μάχες και ή συμμορία προσπαθεί νά ξεφυγή μέσα από τά δάση, ή άν δείξουν όλιγώτερη προθυμία νά βοηθήσουν οί χωρικοί, τότε ρίχνουν τό βάρος στόν βοϊβόδα κι ό καθέας κάνει ό,τι νομίζει καλύτερο. Τότε τή μεγαλύτερη σημασία

γι' αὐτὸν ἔχει ἡ ἀσφάλεια τοῦ καὶ πρέπει ἐγκαίρως νὰ δημιουργήσῃ δεσμούς ἐξω ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῶν χαϊδούκων καὶ παντοῦ πρέπει νὰ ἔχῃ ἀνθρώπους πού νὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἡ μεγαλύτερη ἀπαρογήτευσή τοῦ εἶναι νὰ δῇ νὰ τὸν ἔχῃ προδώσει ἀκόμη καὶ ὁ σημαιοφόρος τοῦ. Συνὰ πάντως ἡ προδοσία εἰσχωρεῖ στὴ συμμορία τοῦ.

Δὲν συμφωνοῦμε με τοὺς δύο Ἀγγλους ὅτι ὁ χαϊδούκος ἐνεργεῖ ἀπὸ καθαρή δίψα γιὰ αἷμα καὶ εὐχαρίστηση. Βέβαια πρέπει νὰ παραδεχθούμε ὅτι στὴν ἐπαρχία τῆς Βάρνας, πού κατοικεῖται ἀπὸ Τούρκους καὶ μερικοὺς Βουλγάρους χαϊδούκους, αὐτὸ συνέβαινε, διότι καὶ ὁ Παναγιώτ μᾶς δίνει παραδείγματα.

Εὐκόλα καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι ἕνας ἀρχηγὸς χαϊδούκων σκοτώνει τὰ θύματά τοῦ, καὶ ἔτσι ἀποκτᾷ τὴ φήμη ὅτι δὲν θέτει σὲ κίνδυνο τὴ ζωὴ τῶν συντρόφων τοῦ καὶ βρίσκει πιὸ πρόθυμα συντρόφους παρὰ ἀντιφρονούντας. Ἕνας δεύτερος λόγος γιὰ νὰ σκοτώνῃ εἶναι γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ μάρτυρες σὲ περίπτωση πού θὰ περάσῃ ἀπὸ δίκη. Ἔτσι καὶ ὁ Παναγιώτ διέταξε μιὰ φορά καὶ ἔσφαξαν ὅλο τὸ προσωπικὸ στὸ σπίτι τοῦ καντὴ τοῦ Sliven πού λήστευαν. Τρίτος λόγος εἶναι ἡ ἐθνικὴ συνείδηση, πού στοὺς Νότιους Σλάβους ἀποτελεῖ ὑψηλὸ συναίσθημα. Γιὰ πολλοὺς Βουλγάρους τὸ νὰ σκοτώνῃς Τούρκους καὶ ἄθωα παιδιά εἶναι κάτι τὸ ἀξιέπαινο πού οἱ ἴδιοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ τὸ ἀκοῦν με εὐχαρίστηση. Αὐτὴ τὴν ἔξαρση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης χρωστοῦν οἱ Σλάβοι στὸ μοσχοβίτικο πανσλαβισμό καὶ χρονολογεῖται ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο τῆς Κριμαίας. Ὡς τότε ἦταν οἱ Βούλγαροι-χαϊδούκοι καὶ ἐπαναστάτες κατὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως.

Δὲν ἦτο ὁμοῦς πόλεμος λαοῦ ἐναντίον λαοῦ. Ἐδῶ ὁ πανσλαβισμὸς δείχνει σημεῖα ἐπιτυχίας. Κατῳρθεῖται νὰ κἀνὴ τὸ χάσμα Βουλγάρων-Τούρκων ἀγεφύρωτο. Τὸ Βουλγαρικό ἔθνος ὁμοῦς ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα πληρώνοντας ἀκριβὰ με αἷμα. Γιὰ τὰ θύματα τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν χαϊδούκων εἶναι ἀδιάφορο ἂν οἱ λόγοι πού κινούσαν τὸν Παναγιώτ ἦταν ἐθνικοὶ ἢ ἁπλῶς εὐχαρίστηση γιὰ τὴν αἱματοχυσία τῶν συμπολιτῶν.

Ἄν οἱ Βούλγαροι βλέπουν στοὺς χαϊδούκους ἐθνικοὺς ἥρωες, καὶ κάποιο κατὰλοιπο τῆς παλαιᾶς ἀνεξαρτησίας τοῦ λαοῦ τους, τὸ ἴδιο βρίσκεται ἀντιστοιχίως στοὺς χαϊδούκους τῆς Σερβίας στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου καὶ στοὺς κλέφτες τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας τους.

Κανεὶς Βούλγαρος δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ φύγουν ἀπὸ τὰ μέρη τους καὶ θὰ γίνουν αὐτοὶ καὶ πάλι κύριοι τῆς ὁροσειρᾶς.

Ὅταν ὁ χαϊδούκος ἀποβλέπει στὴν μελλοντικὴ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, μόνο τὰ Βαλκάνια κάνουν δυνατὴ αὐτὴ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὰ Βαλκάνια εἶναι ὁ προστάτης τῶν χαϊδούκων. Ὁ βοσκὸς καὶ ὁ χαϊδούκος, λέει ὁ Παναγιώτ, εἶναι οἱ μόνοι ἐλεύθεροι ἄνθρωποι τῆς Τουρκίας. Ἡ φαντασία τοῦ Νότιου σκιαγραφεῖ ὅλα αὐτὰ πιὸ ὥρατα ἀπ' ὅ, τι εἶναι στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Νοτιοσλάβου ὑποβοηθεῖ τὴν ἰδεολογία τοῦ νὰ γίνῃ πλούσιος μετὰ τὴν ληστείαν. Ἔτσι οἱ χαϊδούκοι γιὰ τὸν πληθυσμὸ εἶναι ἀντικείμενο ζωντῆς συμπαιδείας καὶ γι' αὐτὸ τὸ πληθυσμὸς τοὺς βοηθᾷ στὴν μορφή.

Τὸ πρῶτο πού ξεχωρίζει τοὺς χαϊδούκους εἶναι ἡ ξεθωριασμένη, χοντροφτιαγμένη στολή. Πολλὰς φορὲς ἀγοράζει ἀπὸ παζάρια στολὲς τουρκικῆς καὶ ἐμφανίζεται ὁ βοϊβόδας καθὼς καὶ ὁ σημαιοφόρος τοῦ ντυμένο με χρυσοκεντημένο ντουλαμά.

Ὅχι μόνον οἱ βοσκοὶ, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἐνώνεται με τοὺς χαϊδούκους. Ὁ Παναγιώτ γράφει σχετικὰ ὅτι οἱ χαϊδούκοι καὶ ἄλλες συμμορίες τῶν Βαλκανίων παίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴ δημοτικὴ ποίηση. Ὑπάρχουν δύο συλλογὲς «Balgarski Narodni Pjesni» τῶν ἀδελφῶν Μιλαντινόφ, «Balgarski Narodni Sbornik» τοῦ Βασ. Τσολάκωφ, ποιήματα τῶν Βουλγάρων τῶν Βαλκανίων. Οἱ ἀδελφοὶ αὐτοὶ ἀναφέρουν καὶ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ ποιήματος ὅταν τὸν ξέρουν, ὁ Τσολάκωφ ὁμοῦς ὄχι. Οἱ ἀδελφοὶ Μιλαντινόφ δίνουν 18 ποιήματα μετὰ τίτλο «Aidutski», ὑπάρχουν ὁμοῦς καὶ ἄλλα ὑπὸ διαφορε-

τικούς τίτλους. Πολυαριθμότερα και χαρακτηριστικότερα είναι του Τσολάκωφ από διάφορα μέρη των Βαλκανίων και κυρίως από την περιοχή του Σλίβεν που ανέφεραν οι βοϊβόδα στις σημειώσεις τους. Καμιά απ' τις τρεις συλλογές δεν επαναλαμβάνει ποίημα που υπάρχει στις άλλες δύο.

Οί Νοτιοσλάβοι παραπονιούνται ότι σε περιοχές άνακατεμένου πληθυσμού, ο ελληνικός κληρος καθώς και η τουρκική κυβέρνηση απαγορεύουν στους Βουλγάρους να τραγουδούν αυτά τα τραγούδια.

Οί καθολικοί που ζούν στη Ρούμελη βάζουν μεγάλες τιμωρίες σ' αυτούς που δεν τηρούν τους νόμους της νηστείας και συγχωρούν τους ληστές επιβάλλοντας τις ίδιες τιμωρίες. 'Ο Παναγιώτ λέει ότι κάποτε τὰ όπλα του τὰ είχε εϋλογήσει η έκκλησία. Δίκαια κατηγορούν οι όρθόδοξοι τους καθολικούς, ότι πολλοί φραγκισκανοί ύπήρξαν προσωπικά χαϊδούκοι, κι όταν έγινε γνωστό μετά τον πόλεμο της Κριμαίας και βρέθηκαν πτώματα στη βρύση της έκκλησίας, μόνο τό προσωπικό ενδιαφέρον ενός μεγάλου καθολικού κυριάρχου και η μεσολάβησή του στον σουλτάνο τους γλύτωσαν από την ποινή θανάτου που επέβαλε τό τουρκικό δικαστήριο.

Οί παλαιότεροι βοϊβόδες δεν σκέφτονταν την πολιτική, ό Παναγιώτ όμως την έσκέπτετο και δείγματα έπιρροής των χαϊδούκων στη πολιτική ζωή της χώρας βλέπομε στο έργο του.

'Εδω τελειώνει η έν περιλήψει μετάφραση της έργασίας του G. Rosen. Παραλείπω δείγματα δημοτικών και κλέφτικων τραγουδιών που βρίσκονται στις σελ. 48 και 60 του του έργου. Στη σελ. 48 βρίσκω τό τραγούδι Räubergelubde ('Ιερά ύπόσχεση των ληστών) και στη σελ. 60 Des Haidukenmädchens Hochzeit ('Ο Γάμος των κοριτσιών των χαϊδούκων), που αποτελούν προσπάθεια άτυχης πλαστογραφήσεως ελληνικών, σερβικών και ρουμανικών τραγουδιών, παρ' όλον ότι και οι Βούλγαροι έχουν δικά τους καθαρώς τραγούδια των χαϊδούκων και άλλα λαϊκά.

'Η άνωτέρω έργασία του George Rosen παρουσιάζει στοιχεία για την δράση των χαϊδούκων της Βουλγαρίας. Κατά την γνώμη μου πρόκειται μάλλον για περιγητικό ρεπορτάζ, όπου διηγείται τί άκουσε στην Βουλγαρία για τους ληστές γενικά — άσχολεϊται άλλωστε με την περιοχή του ανατολικωτάτου Αϊμου (ανατολικά των όδύσεων 'Αδριανουπόλως-Πρεσλάβας-Σιλίστριας, περιοχής που είχε έποικισθή, ως γνωστόν, ισχυρότατα από μικρασιάτες Τούρκους έποίκους και από Τουρκοτατάρους Τσιουτάκ από τη Ρωσία).

'Ανακριβώς όνομάζει τσελεμπήδες τους όρεσίβιους ληστές και νομίζω ότι συγχέει την λέξη αυτή με την παρόμοια (τζιεμπελι=όρεινός). Είναι άξιοσημείωτος όμως ό χαρακτηρισμός αυτών σαν παλληγκάρια ληστών και όχι σαν δειλών δολοφόνων, όπως θεωρούνταν οι ληστές των κάμπων (οί χιρσίζ).

Τά όσα διηγείται για τους χαϊδούκους είναι άποκρύμματα των Βουλγάρων έθνικιστών, τους όποιους είχαν δημιουργήσει οι Ρώσοι μετά τον πόλεμο του 1828 και, κατ' άντιγραφην των ελληνικών θρύλων, προσπαθούσαν να παρουσιάσουν και τον βουλγαρικό λαό ως έχοντα κάποτε άρματολους και κλεφταρματολους. Οί τελευταίοι λέγονταν από τους Τούρκους χαϊδούκ (=ληστές) ή χαϊδούτ-κεφερεσή για νά μη φαίνεται ότι αυτοί είχαν επαναστατήσει δικαίως. 'Όπως οι 'Ελληνες άρματολοί, έτσι και οι βοϊνούκοι της Βουλγαρίας καταργήθηκαν μετά την άναγνώριση του 'Ελληνικού κράτους. Πρό του 1827 ύπήρχαν στην Βουλγαρία βοϊνούκοι και χαϊδούκοι και όλοι αυτοί ήσαν κάτοικοι των Βλαχωχωριών του Αϊμου και του 'Ανθαίμου (Σφένδα-Γκόρα), τά όποια περί τό 1800 έκσλαβίσθηκαν γλωσσικά. Οί βοϊνούκοι και χαϊδούκοι της Βουλγαρίας φαίνεται ότι μέχρι τό 1600 ήσαν καθαροί χρι-

στianoι κατά τὸ πλεῖστον βλαχόφωνοι καὶ κατόπιν μέχρι τὸ 1821 δίγλωσσοι Βουλγαρό-βλαχοι¹.

Ὁ Σέρβος Γκόπτσεβιτς ἀσχολεῖται ἐνρῦτατα μὲ τὸ θέμα τῆς πλαστογραφίας δημοτικῶν καὶ χαϊδουρικῶν τραγουδιῶν (Makedonien und Altserbien, σ. 267-350). Σχετικὰ μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἔχει γράψει καὶ ὁ Ἑλλήν καθηγητὴς λαογράφος καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μέγας ('Ἐχουν οἱ Βούλγαροι δημοτικὸν ἔπος; 'Αθήναι 1946). Βλέπε καὶ τὸ μικρὸ βιβλιαράκι τοῦ V. Colocotronis, *L'âme bulgare et l'âme grecque d'après la poésie populaire*, «Revue de Grèce», Supplement gratuit, 1ère année, No 2, Athènes-Paris Octobre 1918. Παρ' ὅλα αὐτὰ, διεπιστώσα ὅτι ὑπάρχουν δημοτικὰ καὶ χαϊδούρικα τραγούδια γνήσια βουλγαρικά, μερικὰ ὅμως ὑπέστησαν τὴν ἐπίδραση θρύλων καὶ παραδόσεων ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν καὶ τινῶν ρομανικῶν, γιὰ τοὺς λαοὺς γειτονικοῦν καὶ στὸ διάστημα πρὸ παντὸς τῆς τουρκοκρατίας τοὺς συνήθωσαν σὲ πολλὰ θέματα τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τὰ σκληρὰ βάσανα τῆς δουλείας καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Rosen παρασურθεῖς προφανῶς ἀπὸ τοὺς πανσλαβιστὰς ὑποστηρίζει τὰς πλαστογραφίας αὐτάς. Δὲν εἶχε τὴν ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ κατάρτιση γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ καλὰ τὸ θέμα αὐτό. Νομίζω πὼς θὰ εἶχαν ἐνδιαφέροντα πράγματα οἱ μελέτες τῶν 'Αγγλων Saint-Clair καὶ Ch. Brophy τοὺς ὁποίους μνημονεῖ μετὰ τὴν αἰχμὴν τοῦ ἡσταν φιλότουρκοι, ἐπειδὴ δὲν ἐξύμνησαν ὡς οὗτοι τοὺς Βουλγάρους. Δὲν κατάρθωσα νὰ εὗρω αὐτὰ τὰ βιβλία.

I. K. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

Ι. Κ. Βασδραβέλλη, 'Αρματολοί και Κλέφτες εις την Μακεδονίαν, β' ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σ. 81, με 1 παράρτημα 50 ἀνεκδότων ἐγγράφων, σ. 83-146+3 πίνακες.

Στὸν τόπο μας εἶναι σπάνιο φαινόμενο ἓνα εἰδικὸ ἱστορικὸ ἔργο νὰ βγῇ καὶ σὲ δευτέρῃ ἔκδοσιν μέσα σὲ λίγα χρόνια. Εἶναι θάλεγε κανεῖς αὐτὸ μιά τιμητικὴ ἐξαίρεση. Γιαντὸ καὶ χαιρετίζω μὲ ἰδιαίτερη ἱκανοποίησιν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γιάννη Βασδραβέλλη, «'Αρματολοί καὶ Κλέφτες», Θεσσαλονίκη 1970, στῇ δευτέρῃ του αὐτῇ ἔκδοσιν. Ἐπειτα ἡ β' ἔκδοσις ἐνὸς τέτοιου ἔργου, ὅπως ξέρομε, εἶναι καὶ ἡ καλύτερη ἀπόδειξις πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνταποκρίθηκε στὸ σκοπὸ του καὶ ἱκανοποίησε καὶ εἰδικοὺς καὶ φιλομαθεῖς καὶ πὼς εἶναι κάτω πού τὸ ἀναζητοῦσε ἡ ἐποχὴ μας. Γιατὶ ὅσο κι ἂν ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς μηχανῆς, θέλουμε ὥστόσο νὰ μαθαίνουμε πάντα τὴν ἱστορίαν τῶν παποῦδων μας, ἅς εἶναι καὶ σάν μιά φυλετικὴ παράδοσις, ὅταν κιόλας πρόκειται γιὰ μιά παράδοσις ἡρωϊκὴ. Πολὺ περισσότερο μάλιστα κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μας ἡ παράδοσις αὐτὴ, ὅταν δὲν εἶναι πολὺ μακρινὴ καὶ τὰ περιστατικὰ τῆς μετὰ τὴν πρόσωπά τῆς μᾶς τὰ διηγοῦνταν χτές οἱ παποῦδες μας πού τ' ἄκουσαν καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς τους παποῦδες, μὰ μετὰ τὴν διαφορὰ πὼς οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ παποῦδες εἶτε ἐξήσαν μὲ τὸ καριοφίλι στὸ χέρι εἶτε κουβάλησαν βόλια καὶ μαρούτι στοὺς ἀγωνιστὰς ἐκείνους τῆς ἐθνικῆς μας ἐλευθερίας, ὅταν ἦταν μικρὰ παιδιὰ. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὴν κλεφτουριά καὶ τοὺς ἀρματολούς.

Πράγματι ὡς τὰ 1939 τίς πληροφορίες μας γιὰ τοὺς Κλέφτες καὶ τοὺς 'Αρματολούς τίς εἶχαμε προπάντων ἀπὸ τὸ Fauriel. 'Αφ' ὅτου ὅμως βγῆκαν τὰ στρατιωτικὰ 'Ενθυμήματα τοῦ Κασομούλη (Κασομούλη Ν. Κ., 'Ενθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς 'Επαναστάσεως τῶν 'Ελλήνων (1821-1832), τ. 1-3, 'Αθήναι 1939, 1940, 1942) οἱ γνώσεις μας γι αὐτοὺς πλήθυναν.

1. Εἰς τὸ βιβλίον μου 'Αρματολοί καὶ Κλέφτες στῇ Μακεδονία, ἔ.ἀ., σ. 9-25, παραθέτω τὴν μεταπολεμικὴ ἑλληνικὴ, τουρκικὴ καὶ βαλκανικὴ βιβλιογραφία ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα.